

eudaimonia

Revija za pravnu, političku i
socijalnu teoriju i filozofiju

Br. 3 • 2019.

Izdavač

IVR **S**RB IJA

Srpsko udruženje za pravnu
i socijalnu filozofiju

EVROPSKO PRAVO LJUDSKIH PRAVA:
PROMENE KONCEPTA SUVERENOSTI

Aleksandar Cvetković

Strane: 5–25

Aleksandar Cvetković*

EVROPSKO PRAVO LJUDSKIH PRAVA: PROMENE KONCEPTA SUVERENOSTI

Na prostoru Evrope uspostavljen je sigurno najefikasniji sistem zaštite ljudskih prava, i to u okviru Saveta Evrope, koji počiva na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, o čijoj se primeni stara Evropski sud za ljudska prava. U svojoj dugoj, šezdesetogodišnjoj istoriji, ovaj sistem zaštite je uspeo da stekne visok nivo autoriteta. Međutim, tako velika nadležnost Suda je prilično neuobičajena u međunarodnim okvirima i često se postavlja pitanje odnosa domaće i prava koje je nastalo pre svega u praksi suda. Ceo sistem ima specifičnu pravnu prirodu. Osim toga, mnogi ističu da taj sistem urušava tradicionalni koncept suverenosti. Čini se, međutim, da je problem pogrešno postavljen. Naime, Evropski sud za ljudska prava ne „uzima“ suverenost državama već je međunarodna saradnja država u oblasti ljudskih prava njihova obaveza, koja ni na koji način ne dira u druga ovlašćenja država. Prihvatanje odluka i priznavanje autoriteta Suda stvar je konvencije i države svoju nadležnost samoograničavaju u oblasti ljudskih prava upravo radi njihovog potpunog razvoja. Briga o razvoju ljudskih prava je obaveza koja se ne može izbeći pozivanjem na suverenost jer u suprotnom do njihovog razvoja ne bi ni došlo.

Ključne reči: Evropska konvencija o ljudskim pravima. – Evropski sud za ljudska prava – Ljudska prava. – Suverenost. – Evropsko pravo ljudskih prava.

1. UVOD

Početak ideje ljudskih prava, mada vrlo uslovno, može se pratiti još od antičke Grčke. Međutim, sâm koncept razvijao se naročito od velikih buržoaskih revolucija u „dugom“ 19. veku. Svoju punu, impresivnu internacionalizaciju doživljava u drugoj polovini 20. veka.¹ Tako,

* Autor je student četvrte godine osnovnih studija na Pravnom fakultetu u Beogradu, sale_aurora@hotmail.com.

¹ M. Paunović, B. Krivokapić, I. Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2018⁷, 21–25.

razvoj ljudskih prava tekao je od jedne ideje, jednog koncepta, do skupa prava zaštićenih međunarodnim pravom.²

Međutim, prema Povelji Ujedinjenih nacija, ljudska prava nisu *per se* bila predmet međunarodnopravne zaštite.³ Ni pojedinac nije uživao tako visok stepen zaštite već je svoja prava mogao da ostvaruje kao deo šire grupe.⁴ Usledilo je donošenje brojnih dokumenata u oblasti ljudskih prava, poput paktova o građanskim i političkim (1966), odnosno ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966).

Do izuzetnog razvoja ljudskih prava, naročito je došlo na prostoru Evrope. Tu su glavnu ulogu imala dva suda: Evropski sud za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP) i Sud pravde Evropske Unije (dalje u tekstu: SPEU). Prvi je nastao u okviru Saveta Evrope, a drugi u okviru Evropske unije (dalje u tekstu: EU). Ta dva suda su nesporno dve najznačajnije političke i pravne institucije u Evropi.⁵ Za razliku od brojnih drugih međunarodnih institucija, pomenute su značajnije utoliko pre što su uspele da se izdignu do ranga nadnacionalnih sudova, čije odluke njihovi članovi moraju nesporno poštovati.

Takav razvoj evropskog prava ljudskih prava, međutim, doveo je do promene nekih klasičnih shvatanja države i državne vlasti. Evropeizacija te oblasti imala je za posledicu prenošenje dela nadležnosti koje izvorno pripadaju državama tih organizacija.⁶ Takvo stanje otvara brojna pitanja i zahteva „još jedno“ preispitivanje izvora autoriteta tih sudova u domaćim pravnim sistemima država.⁷ Uticaj Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (dalje u tekstu:

² Vid. S. Gajin, *Ljudska prava – pravno-sistemska okvir*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd 2012, 129. i dalje

³ Štaviše, tvorci Povelje nisu imali na umu ni ovakav ubrzani razvoj međunarodnog prava, vid. T. Marinković, „Authority of European Human Rights Law: Lessons for Constitutional Law“, *Constitutional Review and Democracy* (ed. M. Jovanović), Eleven International Publishing, Utrecht 2015, 109.

⁴ *Ibid.*

⁵ C. Ribičić, B. Nenadić, T. Marinković, „Multi-Level System of Human Rights Protection in Europe: A View from Central and Eastern Europe“, *Key Developments in Constitutionalism and Constitutional Law* (eds. L. Basta Fleiner, T. Marinković), Eleven International Publishing, Hague 2014, 141.

⁶ T. Marinković, „Evropeizacija ustavnog prava“, *Pravo i društvo* 1/2010, Službeni glasnik, Beograd 2010, 60, 65.

⁷ Marinković (2015), 109–110.

EKLJP) i odluka ESLJP doveo je do bitno izmenjenih shvatanja suverene državne vlasti⁸, za koju se isticalo da predstavlja iznutra nadmoćnu, spolja nezavisnu i pravno neograničenu vlast.⁹

Ipak, ne treba gubiti iz vida činjenicu da evropsko pravo ljudskih prava, bar formalno, spada u korpus međunarodnog prava, a njegov osnovni izvor, EKLJP, predstavlja međunarodnopravni ugovor regionalnog tipa.¹⁰ Tu pitanje uticaja ovog sistema postaje još složenije jer postaje deo one dobro poznate, šire rasprave o obavezности međunarodnog prava uopšte.¹¹

U ovom radu ću pokušati da razmotrim pitanje izvora autoriteta važenja evropskog prava ljudskih prava, i to sa stanovišta njegovog uticaja na koncept suverenosti država. Šire, pokušaću da iz ugla pravne teorije prikažem moguća objašnjenja uticaja EKLJP i ESLJP na države i da odgovorim na pitanje da li je tradicionalni koncept države i njenog najbitnijeg obeležja potpuno „razoren“ ili je reč o neznatnim ili privremenim promenama.

Prvi deo rada je posvećen nastanku i razvoju konvencijskog sistema zaštite i autoritetu sudskih odluka. Na tom mestu, pokušaću da osvetlim pravnu prirodu tog sistema, i to u najvećoj meri pomoću odluka ESLJP. U drugom delu ću se osvrnuti na pitanje pojmovne različitosti suverenosti i na pitanje obavezности i značaja evropskog prava ljudskih prava, te njegovog odnosa prema suverenosti. Na kraju, pokušaću da osvetlim perspektive trenutnog sistema zaštite i moguće izazove u svetlu trenutnih političkih dešavanja u Evropi.

⁸ Kako neki autori primećuju, upravo međunarodna ljudska prava imaju najveći potencijal da iz korena promene značenje koncepta suverenosti (vid. F. Megret, *International Human Rights Law Theory*, <http://ssrn.com/abstract=1539591>, 2. novembar 2018).

⁹ R. Lukić, *Uvod u pravo*, Naučna knjiga, Beograd 1985⁷, 34–35.

¹⁰ I. Krstić, T. Marinković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope – Kancelarija u Beogradu, Beograd 2016, 15.

¹¹ Herbert Hart (*Herbert Hart*) primećuje da svaka rasprava o međunarodnom pravu počiva na pitanju o njegovoj obavezности (vid. H. L. A. Hart, *Pojam prava* [prev. D. Vranjanac, G. Dajović], Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd 2013, 272). I zaista, EKLJP je međunarodnopravni ugovor zaključen 1950. godine, deponovan kod nadležnog organa Saveta Evrope, otvoren za pristup novim državama. Pa opet, uticaj koji su EKLJP i ESLJP imali na nacionalne sisteme država članica sigurno je daleko veći nego uticaj bilo kog drugog međunarodnog ugovora. Zbog toga je on možda nešto više.

2. KONVENCIJSKI SISTEM ZAŠTITE

2.1. Donošenje EKLJP

EKLJP je doneta 1950. godine u okviru Saveta Evrope. Sadrži niz građanskih i političkih prava i, kao i brojni dokumenti posle Drugog svetskog rata, usmerena je na očuvanje mira, ali i unifikaciju prava u oblasti ljudskih prava.¹² Organ koji se stara o poštovanju EKLJP jeste ESLJP. Ustanovljen je 1959. godine, ali tek od 1998. godine deluje kao stalni organ EKLJP, pri čemu ima obaveznu nadležnost za sve zemlje članice Saveta Evrope.¹³

Samo usvajanje EKLJP može se oceniti kao revolucionarno. Shvaćeno u klasičnom smislu, međunarodno pravo je pokazalo brojne slabosti tokom istorije, naročito kada je reč o ljudskim pravima. Tako je sazrevala ideja o neophodnosti pružanja zaštite pojedincu, čak i protivno volji i odlukama samih država. Na osnovu toga, osnovan je nadržavni sud sa nadležnošću da sudi državama zbog povrede ljudskih prava.¹⁴ Razume se, do takvog statusa taj sud nije došao odjednom već je imao svoju predistoriju, oličenu i u delovanju Komisije. Ipak, danas je dostigao status najvažnije institucije u oblasti zaštite ljudskih prava. Još je značajnije to što se pojedinci mogu neposredno obratiti ESLJP i od njega zahtevati zaštitu svojih prava. Ta činjenica se često ističe kao ona po kojoj se konvencijski sistem zaštite razlikuje od svih do sada poznatih sistema u oblasti zaštite ljudskih prava. Neretko se ističe i da je taj sistem dobio status najefikasnijeg režima zaštite ljudskih prava u svetu.¹⁵

U presudi *Loizidou v. Turkey*¹⁶ sam ESLJP je ocenio da je EKLJP sredstvo za očuvanje evropskog javnog poretka (*an instrument of Eu-*

¹² Svako pravo iskazuje potrebu da proširi polje obaveznosti svoje primene („Svaki pravni poredak ističe zahtev da bude svetsko pravo“, G. Radbruh, *Filozofija prava* [prev. D. Guteša], Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2016, 237). Čak i da je tako nešto tačno, to bi moglo imati brojne prednosti u oblasti ljudskih prava. Međutim, bilo bi neophodno uspostaviti autoritet koji će biti „neprikosnoven“ i koji će se starati o poštovanju tih prava. Čini se da nije sporno da su na prostoru Evrope ta prava utvrđena u Konvenciji, a da je taj autoritet oličen u ESLJP (na međunarodnom planu, to bi mogla biti Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine).

¹³ Paunović, Krivokapić, Krstić, 95. Vid. i čl. 19 EKLJP.

¹⁴ Krstić, Marinković, 30.

¹⁵ I. Krstić, B. Čučković, „Pristupanje Evropske unije Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima kao vid unapređenja zaštite ljudskih prava u Evropi“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu (Anali PFB)* 2/2014, 50.

¹⁶ *Loizidou v. Turkey*, 40/1993/435/514, p. 13, para. 48 (brojevi strana u svim presudama navedeni su prema izvorniku na engleskom jeziku; sve korišćene presude dostupne su na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>).

*ropean public order [iz presude – A. C]).*¹⁷ Nijedan dokument pre nije uspeo da dostigne tako visok nivo poštovanja. I zaista, države članice i same na takav način posmatraju EKLJP i poštuju odluke suda.¹⁸

2.2. Položaj EKLJP u sistemu međunarodnog prava

Već je pomenuto da je EKLJP međunarodnopravni ugovor. Takav karakter se ogleda u više različitih aspekata. Prvo, konvencijski sistem poznaje načelo supsidijarnosti. S jedne strane, zaštita ljudskih prava pre svega pripada državama, a s druge strane, one su slobodne da same izaberu način izvršenja presude.¹⁹ Drugo, članom 15 EKLJP predviđena je mogućnost odstupanja, odnosno ograničenja ljudskih prava, a procena je u tom slučaju prepuštena državama, što znači da ESLJP priznaje potpunu suverenu vlast. Zapravo, organi EKLJP su uveli doktrinu „polja slobodne procene“ (*margin of appreciation*), i to tumačenjem EKLJP.²⁰ Konačno, EKLJP se tumači u skladu sa odredbama Bečke konvencije o ugovornom pravu²¹, što je i sâm ESLJP potvrdio u slučaju *Golder v. UK*.²² Međutim, upravo pitanje tumačenja odredaba EKLJP pokazuje svu složenost pravne prirode EKLJP i ESLJP.

Iz ugla ESLJP, nesporno je da on sebe ne doživljava kao kakav vrhovni sud, odnosno sud četvrtog stepena.²³ Tako, u jednoj presudi se navodi da „funkcija Suda nije da nalazi greške prilikom utvrđivanja činjenica koje je učinio domaći sud“.²⁴ Ipak, iako je načelno ta „doktrina“²⁵ nesporna, u određenim slučajevima sud pribegava nadzoru nad poštovanjem domaćeg zakonodavstva i to onda kada sama EKLJP upućuje na domaće zakonodavstvo. Naime, samo ne-

¹⁷ Vid. L. R. Helfer, A.-M. Slaughter, „Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication“, *Yale Law Journal* 107/1997–1998, 273, 293.

¹⁸ Marinković (2015), 111.

¹⁹ D. Popović, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Službeni glasnik, Beograd 2012, 45.

²⁰ U slučaju *Handyside v. UK* kaže se da Sud ne može da nađe jedinstveni evropski koncept morala (*Handyside v. UK*, 5493/72, p. 17, para. 48), te da odlučivanje o tome šta je u skladu sa javnim moralom a šta nije prepušta državama u svakom pojedinačnom slučaju. To dokazuje da je polje slobodne procene postavljeno vrlo široko.

²¹ D. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2014³, 24–26.

²² *Golder v. UK*, 4451/70, p. 9–10, para. 29.

²³ Harris, O’Boyle, Warbrick, 17.

²⁴ *Garcia Ruiz v. Spain*, 30544/96, p. 9–10, para. 28.

²⁵ Popović, 78.

poštovanje domaćeg zakonodavstva predstavlja povredu EKLJP, ali sa prilično ograničenim opsegom, jer tako nalaže logika sistema zaštite („na domaćim vlastima, pre svega sudovima je da primenjuju domaće pravo“).²⁶ Dakle, Sud ipak može preuzeti i takvu ulogu (što čini retko), a to može biti višestruko sporno sa stanovišta klasičnog shvatanja suverene državne vlasti, naročito onog klasičnog elementa koji se sastoji u neometanom vršenju vrhovne vlasti „od spolja“.

Veoma je značajno da je EKLJP dobila status autoriteta pre svega zahvaljujući tumačenjima ESLJP. Naime, sam dokument je nevelikog obima i sadrži odredbe koje su postavljene vrlo široko i koje se mogu tumačiti na brojne načine. U čuvenom slučaju *Marckx v. Belgium* u kojem se odlučivalo o povredi čl. 8 EKLJP Sud je izneo stav da EKLJP nije tekst koji se uvek mora doslovno tumačiti već se mora kontekstualizovati i prilagoditi trenutnom stanju: „Sud, međutim, ukazuje da se EKLJP ima tumačiti u svetlu aktuelnih okolnosti.“²⁷ EKLJP je bez širokog tumačenja odredaba, a radi povećane zaštite ljudskih prava, samo prazna ljuštura koja je u velikoj meri lišena smisla. Takvo tumačenje EKLJP često se označava i kao dinamično (*dynamic*) ili evolutivno (*evolutive*).²⁸ Ako je „polje slobodne procene“ nesporno priznalo punu suverenost državama, takvo tumačenje EKLJP omogućilo je ESLJP da bitno, ali opet posredno, poveća svoje nadležnosti. Osim evolutivnog, u svojim presudama ESLJP pribegava i inovativnom tumačenju, koje međutim ne znači da on stvara pravo već pre da primenjuje teleološki metod tumačenja.²⁹

U još jednom poznatom slučaju *United Communist party of Turkey v. Turkey*, u kome se odlučivalo o zabrani političke partije, ESLJP je izneo i svoj stav o položaju EKLJP. Naime, u presudi se kaže da „političko i institucionalno ustrojstvo država članica (Saveta Evrope – prim. A. C) mora biti u skladu sa načelima i pravima koja su sadržana u Konvenciji“. Pritom, „manje je važno da li su te odredbe ustavne ili zakonske“.³⁰ Takvo tumačenje u velikoj meri „ruši“ ono tradicionalno shvatanje EKLJP kao tipičnog međunarodnog ugovora. Ono u velikoj

²⁶ *Winterwerp v. The Netherlands*, 6301/73, p. 18, para. 46.

²⁷ *Marckx v. Belgium*, 6833/74, p. 15, para. 41.

²⁸ E. Borge, „National Supreme Courts and the Development of ECHR Rights“, *International Journal of Constitutional Law*, 1/2011, 6. Vid. i: Popović, 87–88.

²⁹ *Ibid.*, 88–89.

³⁰ *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, 133/1996/752/951, p. 16, para. 30.

meri znači i uvođenje načela suprematije evropskog prava ljudskih prava nad nacionalnim pravom država članica. Štaviše, EKLJP sebe želi da postavi čak i iznad ustava država, što bitno dira u neka klasična shvatanja državne vlasti.

Kriš (*Krisch*) ističe da je ESLJP zapravo postao naddržavni ustavni sud, prikrivajući svoje pravo poreklo međunarodnog suda regionalnog karaktera. On se profilisao kao konačni i najviši arbitar u zaštiti ljudskih prava u Evropi. Tako je strazburški sud postao deo projekta konstitucionalizacije evropskog prostora.³¹ Zbog takvog odnosa, ističe Kriš, čini se da je u slučaju konvencijskog sistema zaštite klasična dihotomija međunarodno pravo – unutrašnje pravo prevaziđena, te je ulogu preuzela pluralistička teza. Više nema klasične hijerarhije već se odnosi u rešavanju sukoba kojima u jednom pluralističkom poretku nedostaje organ koji će ih rešiti zasnivaju pre svega na politici.³²

Dakle, jasno je da je ESLJP prema načinu svog delovanja i autoritetu otišao najdalje od svih međunarodnih sudova. Najveći deo svojih nadležnosti uspeo je da stekne kroz niz svojih odluka, koje su naprosto bile prihvatane od država. Na vrlo kreativan način uspeo je da se izbori za status EKLJP kao sredstva zaštite evropskog javnog poretka, ali i da vrši nadzor nad poštovanjem unutrašnjeg prava. Zbog svega toga, neophodno je pre svega još jednom ispitati koncept suverenosti državne vlasti i obaveznosti evropskog prava ljudskih prava, da bi bilo moguće spoznati izvor autoriteta celokupnog konvencijskog sistema zaštite.

3. SUVERENOST I EVROPSKO PRAVO LJUDSKIH PRAVA

Ne ulazeći ovom prilikom u detaljno određenje države i njenih ovlašćenja, nesporno je da je njen najvažniji element vlast. Upravo ta vlast države koja joj omogućava da donosi pravila i da iznudi njihovo poštovanje predstavlja ono što je razlikuje od svih drugih oblika društvenog organizovanja. A to obeležje suprematije (vrhovništva) i otpornost na spoljne pritiske predstavlja suverenost.³³

³¹ N. Krisch, „The Open Architecture of European Human Rights Law“, *Modern Law Review* 71, 2/2008, 183–184.

³² *Ibid.*, 184–185.

³³ T. Marinković, „Takozvana Nezavisna Država Hrvatska“, *Pravni poredak Nezavisne Države Hrvatske* (ur. B. Begović, Z. Mirković), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2017, 88.

Ranije sam ukazao na to da mnogi smatraju da je ESLJP svojim presudama uspeo bitno da poremeti ovaj klasični koncept suverenosti. Jer, nesporno je da je teško tvrditi pri ovakvom shvatanju da neki viši nadnacionalni organ (u ovom slučaju ESLJP) nije uspeo da za sebe prisvoji znatan broj ovlašćenja. To pitanje je isto tako složeno i u slučaju EU. Naime, EU predstavlja *sui generis* pravnu tvorevinu koja se mora označiti kao nadnacionalna. Dva slučaja vođena pred SPEU još šezdesetih godina dovela su u pitanje mogućnost daljeg pozivanja država na svoju suverenost. U prvom slučaju *Van Gend & Loos v. Netherlands*, SPEU je naveo da je stvoren novi pravni poredak u međunarodnom pravu, u čiju su korist države ograničile *svoja suverena prava* (kurziv – A. C), te da se pravo EU ima primenjivati neposredno od nacionalnih sudova, iako to nije bilo izričito navedeno u osnivačkom ugovoru.³⁴ U jednoj drugoj presudi koja je doneta samo godinu i po dana kasnije, *Costa v. ENEL*, SPEU je ustanovio suprematiju prava evropske zajednice u odnosu na pravo država članica.³⁵

Te odluke SPEU mogu se označiti kao revolucionarne, ali ne i ishitrene. Države se vrlo teško odriču svojih suverenih prava i teško priznaju da iznad njih, iznad njihove vlasti postoji još neka koja podriva suverenost. Kako primećuje Maja Lukić, vidi se određena postupnost u nastanku ove konstrukcije: princip neposredne primene prava EEZ prethodio je načelu prednosti prava EU nad pravima država članica. Iako ova postupnost Suda može biti i čista slučajnost, ipak se ne može izbeći utisak da je Sud povlačio poteze tako da se u što većoj meri umanju mogućnost izazivanja protivljenja: neposredna primena komunitarnog prava, koja je uspostavljena prva, manje je povređivala suverenost država članica od načela koje je uvedeno nakon nje: prvenstva komunitarnog prava u odnosu na prava država članica.³⁶

³⁴ *Van Gend & Loos v. Netherlands*, 26/62

³⁵ „Države članice su ograničile svoja suverena prava stvaranjem Zajednice neograničenog trajanja, sa sopstvenim institucijama, pravnim subjektivitetom i mogućnošću predstavljanja na međunarodnom planu i sa realnom moći koja potiče od ograničenja suverenosti ili prenosa moći sa država na Zajednicu...”

„Prenos prava i obaveza iz domaćeg pravnog sistema država članica u pravni sistem Zajednice, nastao Osnivačkim ugovorom, nosi sa sobom trajna ograničenja njihovih suverenih prava, što ne može biti promenjeno jednostranim aktom koji nije saglasan sa smislom i duhom Zajednice.“

Iz presude: *Case of Costa V. ENEL*, 6/64

³⁶ M. Lukić, „Da li je Evropsko pravo autonomno, samosvojno, unutar ili izvan međunarodnog – šta kriju ključne presude Evropskog suda pravde?“, 2–5, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2025720, 17. novembar 2018.

Slično je i sa ESLJP. Međutim, on nigde nije tako izričito iznosio stavove kao SPEU u pomenutim presudama, ali je takva praksa nesporna. Ali, čak i kad SPEU iznosi stav o supremaciji komunitarnog prava, on u tom smislu donosi jednu slabo utemeljenu argumentaciju koja ne otkriva previše izvore autoriteta toga sistema. Kako sam ranije već ukazao, praksa ESLJP isto tako ukazuje na to da se odluke Suda poštuju, da je ogroman broj nadležnosti prešao na Sud, a da se retko kad može reći da su države na to izričito pristale.

3.1. Suverenost i delegacija/prenošenje nadležnosti

Tragajući za konceptom suverenosti, može se ići i mnogo pre Bodena, koji se smatra „ocem“ tog pojma.³⁷ Ali, neki elementi ostali su nesporni. Kako se ističe u Stenfordovoj enciklopediji (*Stanford encyclopedia*), suverenost je pitanje autoriteta, ali ne bilo kog već najvišeg, pa je suveren samo onaj koji ima ne bilo koju već najvišu vlast (*supremacy*), koja je iznad svake druge.³⁸ Mišel Troper (*Michel Troper*) ističe da je ta ideja manje-više, kada je reč o modernoj državi, prihvaćena.³⁹ Sam pojam je francuskog porekla (ili, još dalje posmatrano, latinskog⁴⁰) i za označavanje suverenosti nema druge reči. Tako je i u srpskom jeziku. Ali, Kare de Malber (*Carré de Malberg*) taj pojam „razbija“ na tri različita značenja, što je svojstveno nemačkom jeziku:⁴¹

- u izvornom značenju, označava vrhovni karakter državne vlasti (u nemačkom jeziku *Staatsouveränität*) – apstraktno značenje;
- u drugom značenju, obuhvata skup ovlašćenja koja pripadaju državi, te je sinonim za državnu vlast (*Staatsgewalt*) – materijalno značenje;
- konačno, u trećem značenju koristi se da označi položaj najvišeg organa vlasti, pa je suverenost isto što i vlast samog tog organa (*Herrschaft/Organsouveränität*) – organsko značenje.⁴²

³⁷ O. Bo, *Država i njena vlast* (prev. M. Božić), Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd 2016, 28 i dalje.

³⁸ Sovereignty, <https://plato.stanford.edu/entries/sovereignty/#3>, 13. novembar 2018.

³⁹ M. Troper, „The Structure of the Legal system and the Emergence of the State“, <http://nyustraus.org/index.html>, 29, 13. novembar 2018.

⁴⁰ Vid. Lukić, 35.

⁴¹ Vid. više o različitim jezičkim značenjima u: O. Bo, XV (predgovor: T. Marinković, M. Božić).

⁴² Troper, 30–31; Bo, 11–12.

De Malber pomalo neskromno ističe da to može biti korisno da se otkrije prava priroda suverenosti.⁴³ Naročito je to značajno kada je reč o podeli suverenosti, odnosno delegiranju nadležnosti na međunarodne ili nadnacionalne organe, što je i jedno od osnovnih pitanja ovoga rada. Troper primećuje da je suverenost u svom trećem značenju zaista nedeljiva, ali da je u svom drugom značenju savršeno deljiva, pa u tom smislu može biti delegirana.⁴⁴ Tako bi problem mogao biti rešen na savršen način. Država bi ostala suverena u jednom svom značenju, ali u drugom bi delegirala svoju suverenost.⁴⁵ Međutim, sam Troper ističe da takvo shvaćanje može biti sporno (s obzirom na istorijski kontekst nastanka Malberovog tumačenja). Treba dodati i da ne pomaže previše u otkrivanju same sadržine prenošenja nadležnosti, što je na ovom mestu potrebno radi rasvetljavanja razloga zbog kojih države prenose svoje nadležnosti na ESLJP i priznaju autoritet njegovih odluka.

Politička dešavanja u Evropi bitno su izmenila stav država o važnosti pripadanja konvencijskom sistemu zaštite (primera radi, Turska pominje uvođenje smrtne kazne, što znači automatsko istupanje iz konvencijskog sistema, Ujedinjeno Kraljevstvo je bilo prilično nezadovoljno posle presude *Hirst v. UK*). Često se kao razlog navodi upravo gubljenje suverenosti. No, šta se zapravo dešava sa tim svojstvom državne vlasti? Alen Pele (*Alen Pelé*) smatra da je ispravnije govoriti o „ograničenju“, odnosno „prenosu“ suverenih nadležnosti nego o „ograničenju suverenosti“. „Suverenost, kao sam kriterijum države, makar u međunarodnom pravu, ne može se ni ograničavati, ni deliti, ni razgrađivati. Ako bismo dopustili sebi unekoliko trivijalno poređenje, mogli bismo reći da je suverenost kao nevinost; ili je imamo, ili je nemamo; ali, nje ne može biti više ili manje. Entitet koga odlikuje suverenost jeste država, u onom smislu koje savremeno međunarodno pravo daje tom izrazu; entitet koji nema suverenosti, to nije; entitet koji je nje lišen, to više nije. Govoriti o ‘ograničenjima suverenosti’ nije, prema tome, ispravno. Najviše što se može priznati jeste da država može da ograniči ili prenese svoje nadležnosti koje izvodi iz međunarodnog prava na osnovu svoje suverenosti, jer je suverena“.⁴⁶ Ovo objašnjenje Alena Pelea te ono koje više u formi problemskog pitanja iznosi Olivije Bo (*Olivier Beaud*) čini se da pokazuju da je bojazan koju mnogi

⁴³ Troper, 30–31.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Bo, XV.

⁴⁶ Marinković (2010), 65 fn. 34.

imaju od „urušavanja“ tradicionalnih nadležnosti države neopravdana. Naime, ranije je već rečeno da je EKLJP višestrani ugovor međunarodnog karaktera, što je u svojoj praksi pokazao i sam ESLJP. Pa, može li onda država da zameni svoju suverenost ili da od nje odustane na osnovu međunarodnog ugovora?⁴⁷ Svakako ne, jer prihvatanje međunarodnog sporazuma pretpostavlja ustavotvornu suverenost. Nestanak suverenosti kao javne vlasti znači i nestanak subjekta međunarodnog prava. Prema tome, ograničenja nametnuta međunarodnim pravom državi ne tiču se suverene vlasti naroda i države.⁴⁸ Pozivati se na to da međunarodno pravo, pa i evropsko pravo ljudskih prava, državama oduzima suverenost, čini se kao potpuna logička greška jer će i ono samo biti lišeno svojstva prava. Drugim rečima, ono nije ništa drugo do suverenost koje nema bez postojanja države. Gubitak suverenosti jeste gubitak međunarodnopravnog subjektiviteta.⁴⁹

U teoriji su neretka shvatanja koja odriču postojanje suverenosti u savremenim pravnim sistemima. Tako, J. Hasanbegović navodi da se države ne mogu pozivati na princip „državne suverenosti“ u pravnoj državi. Svaka zemlja koja teži da bude pravna mora prihvatiti obaveze iz međunarodnih akata u pogledu ljudskih sloboda i prava, uključujući i međunarodnu jurisdikciju u toj oblasti. Pravna država, zaključuje Hasanbegović, pomalo radikalno, u materiji ljudskih prava i sloboda nije suverena.⁵⁰ Prateći Šmitovo (*Carl Schmitt*)⁵¹ određenje da je suveren u državi onaj koji može da proglaši vanredno stanje, Hasanbegović zaključuje da čak ni on, koji suspenduje vladavinu prava, nije pravno neograničen jer ne može da ukine sva već samo određena prava i slobode. Na kraju, naglašava autorka, suverenost je teorijski i praktično prevaziđena kategorija.⁵² Odbaciti suverenost je čak i korisno, budući da su ljudska prava uvek latentno ugrožena: retoricitetom prava i društvenim pretpostavkama svoga postojanja.⁵³ Ona iz toga izvlači i pojam pravne države,

⁴⁷ Bo to pitanje izvorno postavlja u vezi sa prihvatanjem sporazuma iz Maastrichta. Vid. Bo, 453.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*, 454.

⁵⁰ J. Hasanbegović, „Retoricitet prava i pravnost države“, *Pravna država – perspektiva i budućnost jedne ideje* (ur. D. Basta, D. Miler), Pravni fakultet u Beogradu, Nemački kulturni i informativni centar, Beograd 1991, 58–59.

⁵¹ Carl Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (translated by George Schwab), The University of Chicago Press, Chicago, London 2005, 5.

⁵² Hasanbegović, 59–60.

⁵³ *Ibid.*, 57.

stavljajući u središte upravo vladavinu ljudskih sloboda i prava u skladu sa njihovim povorno dostignutim nivoom kao minimumom.⁵⁴

Dakle, zaključujem: prihvatanje nadležnosti ESLJP ne znači gubitak suverenosti već obavezu za svaku evropsku državu koja želi da se izgradi kao pravna, odnosno za svaku državu koja želi da uspostavi vladavinu prava. Progresivni istorijski razvoj u oblasti ljudskih prava uslovio je promenu u pojedinim shvatanjima o ovlašćenjima države. Drugim rečima, danas suverenost (i dalje) predstavlja svojstvo državne vlasti koja se ogleda u njenoj nezavisnosti, samostalnosti i neograničenosti, ali čija su granica ljudska prava i slobode koji moraju biti predmet nadnacionalnog nadzora. Suverenost doslovno shvaćena može da izazove samo ogromnu zbrku jer država nije ličnost izvan prava, te je i ona sama podvrgnuta nekim ograničenjima. Ako se stanovnici jedne države nalaze pod oblikom organizovane vlasti koju predviđa pravni sistem,⁵⁵ radi stvaranja uređene zajednice, onda je logično da i države moraju saradivati bar u najvažnijim pitanjima, opet radi stvaranja i održanja jedne uređene, šire društvene zajednice. Osim toga, ne treba zanemariti ni to da suverenost, kako Jelinek primećuje, predstavlja čisto formalan pojam. To podrazumeva da se iz takvog pojma ne može izvući bilo kakva pozitivna sadržina državne vlasti. Suverenost znači samo to da država sama propisuje svoj pravni poredak; kako će se povući granice državne nadležnosti, to je pitanje na koje nam pojam suverenosti ne daje odgovora.⁵⁶ Drugim rečima, suverenost je jedno svojstvo državne vlasti, to nije skup njenih atributa. Na osnovu toga što je državna volja najviša, ne može se još zaključiti u kome i u kolikom krugu poslova ona treba da vlada.⁵⁷

3.2. Izvori autoriteta

Ako je tačna pretpostavka da je suverenost argument koji se ne može isticati u kontekstu zaštite ljudskih prava, neophodno je naći valjani argument. Čini se da je najadekvatniji već pomenuti retoricitet prava. Hasanbegović ističe da se pravno rasuđivanje ne može predstaviti u silogističkom obliku⁵⁸ već je ono pre retoričko.⁵⁹ Rasuđivanje

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Vid. Hart, 276.

⁵⁶ S. Jovanović, *Država, pojam države, državne funkcije – knjiga prva*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd 1936, 229.

⁵⁷ *Ibid.*, 229–230.

⁵⁸ Vid. primer: Hasanbegović, 52 fn. 6 i fn. 7.

⁵⁹ *Ibid.*, 53.

u oblasti ljudskih prava nije izuzetak. Troper smatra da je tumačenje čin volje, a ne znanja. Tako, jedini pouzdani kriterijum jeste smisao koji je odredio autentični tumač.⁶⁰ On ističe da je pretpostavka da je moguće dati objektivni smisao tekstu – iluzija. Smisao daje odluka nadležnog organa. Osim toga, taj organ se uvek bavi tumačenjem. Pogrešna je, dakle, i pretpostavka da se „ne tumači jasna norma“.⁶¹ Naprosto, organ može proglasiti jedan iskaz nejasnim da bi ga protumačio, isto kao što može da ga prikaže kao savršeno jasan kako bi prikrio čin tumačenja.⁶² Iz toga jasno proizlazi da nema silogističkog zaključivanja u pravu. Kada sud bira koje će činjenice koristiti, on može, s jedne strane, da protumači pisani izvor ili, s druge strane, može činjenice da okvalifikuje tako da ih podvede pod pisano pravilo.⁶³ Taj stav o tumačenju odnosi se pre svega na jednu državu, ali čini se sasvim opravdanim i stav da to isto važi, *mutatis mutandis*, i za praksu ESLJP. Drugim rečima, i EKLJP je dokument koji uvek tumači sud, što znači da sudije u Strazburu takođe uvek pribegavaju tumačenju u onom obliku kako ga je Troper opisao. Zašto je onda autoritet suda veliki? I ESLJP, pošto daje smisao svakoj normi, može vrlo lako da zloupotrebi i izvrne smisao EKLJP. Ali, ta opasnost je nesumnjivo daleko veća kada je reč o domaćim sudovima, iz prostog razloga što oni nemaju „kontrolu“. Konvencijski sistem zaštite nužno podrazumeva saradnju između domaćih sudova i ESLJP, tako što će domaći sudovi prihvatiti pojedina načela Suda u Strazburu, odnosno ESLJP će poštovati odluke domaćih sudova.⁶⁴ Time se bar smanjuje mogućnost zloupotrebe ljudskih prava, koja su prilično pogođena retoričkim karakterom prava. Osim toga, jedino je sud kakav je ESLJP u stanju da omogući potpuno „ujednačavanje“ shvatanja o ljudskim pravima.⁶⁵ Takav trend je, čini se, pozitivan a ogleda se u internacionalizaciji ustavnog prava, pri čemu je praksa „saradnje“ u oblasti zaštite ljudskih prava sve intenziv-

⁶⁰ T. Marinković, *Ustav kao EKLJP – evolucija Pete francuske republike* (neobjavljena doktorska disertacija), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2008, 349.

⁶¹ *Ibid.*, 350.

⁶² *Ibid.*, 348.

⁶³ *Ibid.*, 351.

⁶⁴ Marinković (2015), 117–118.

⁶⁵ Uostalom, to nužno proizlazi iz definicije ljudskih prava, koja pripadaju svim ljudima bez ikakvog izuzetka. Ona ne zavise od pravnog sistema u kome se nalaze niti od različitih tumačenja različitih sudova. Ali, ESLJP je u stanju da objedini vrlo različite pravne tradicije čak 47 država Evrope (od ukupno 48). Cilj Saveta Evrope i jeste da se ostvari veće jedinstvo među članicama s ciljem očuvanja i razvoja ljudskih prava (vid. čl. 1 EKLJP).

nija.⁶⁶ Jednostavno, ako bi svaki sud bilo koje države pojedinačno tumačio odredbe o ljudskim pravima po svom nahođenju, to bi izazvalo potpunu zbrku u ovoj oblasti. Što je saradnja bliža i sistem širi, nivo zaštite se bitno povećava.

Ipak, i dalje ostaje nejasno zašto i na koji način države pričaju na tako nešto. Poslužiću se Hartovim primerom. Pod uticajem Ostinovog učenja da je pravo u suštini proizvod pravno neograničene volje, pojedini autori su isticali da je nužno da postoji zakonodavni organ koji je suveren, u tom smislu što je u svakom trenutku svog postojanja oslobođen spolja nametnutih ograničenja, ali i sopstvenog ranijeg zakonodavstva.⁶⁷ Parlament bi, ako je tako, mogao da ukine i sam sebe ili da svoja ovlašćenja prenese na drugo telo.⁶⁸ Ali zašto on to ne čini? Odgovor bi mogao biti jednostavan. Naime, prihvatanje nadležnosti ESLJP znači da je reč o samoisključujućoj svemoći suverena, nasuprot ideji o kontinuiranoj svemoći.⁶⁹ Tako su i države, kao plod želje za zaštitom ljudskih prava, jednostavno samoograničile svoju moć u korist jednog sistema zaštite u jednoj oblasti, a to su ljudska prava. One bi mogle da povrate svoju suverenost, ali time ne bi mogle da se predstave kao države koje teže punoj afirmaciji ljudskih prava.

4. „PROBLEMI“ I PERSPEKTIVE KONVENCIJSKOG SISTEMA ZAŠTITE

Već sam ukazao na to da je sistem zaštite ustanovljen EKLJP danas najefikasniji u svetu. Pokušao sam da ukažem i na eventualne probleme u primeni EKLJP na planu suverenosti država, ali i da osvetlim mogući izvor autoriteta odluka ESLJP. U tom delu, pretežno je primenjen normativni metod. Ispitivati perspektive uspostavljenog sistema zaštite, odnosno stavljati ranije pomenute teorijske „probleme“ u praktične okvire, iziskuje primenu drugog metoda, politikološkog.⁷⁰ Poslednjih godina, ta neprikosnovenost sudskih odluka i uopšte ce-

⁶⁶ *Ibid.*, 118 i fn. 49.

⁶⁷ Hart, 207.

⁶⁸ *Ibid.*, 208.

⁶⁹ Hart, 207–210; Bo, XVIII–XIX.

⁷⁰ T. Marinković, „Dejstvo odluka ustavnih sudova“, *Uloga i značaj Ustavnog suda u očuvanju vladavine prava 1963–2013* (ur. B. M. Nenadić), Ustavni sud, Beograd 2013, 305.

lokupnog konvencijskog sistema zaštite često je dovođena u pitanje. Tako, sve se češće pominje izlazak Rusije iz Saveta Evrope zbog složenih političkih odluka (Rusija 2017. godine nije uplaćivala sredstva u Savet Evrope⁷¹), Ujedinjeno Kraljevstvo je bilo prilično nezadovoljno nakon donošenja pojedinih odluka ESLJP (što postaje zabrinjavajuće nakon referendumske odluke o istupanju Ujedinjenog Kraljevstva iz EU), a Turska pominje uvođenje smrtno kazne.⁷² Još je zanimljiviji primer iz Nemačke. Naime, 2004. godine nemački Ustavni sud je u predmetu *Görgülü*⁷³ doneo presudu kojom je pokazao ograničenost svoje „vernosti“ sudu u Strazburu, što je izazvalo velike potreze. Čak su vrlo oštro reagovala i sudije ESLJP, koje su inače poznate po svojoj uzdržanosti. Čitav slučaj bio je prilično i medijski praćen. U presudi, nemački Ustavni sud je našao da domaći sudovi ne moraju da se pridržavaju odluka ESLJP ako su one u suprotnosti sa namerama domaćeg zakonodavca, ustavnim odredbama ili uopšte sa elementima domaćeg pravnog poretka.⁷⁴

Dakle, taj autoritet koji je ESLJP dugo gradio, iako kontinuiran, doživljava velike potreze, što se vidi iz prethodnih primera. Svi oni uglavnom proističu iz činjenice da je odnos između unutrašnjeg i međunarodnog prava vrlo složen i da se države teško odriču svojih ovlašćenja u korist tog drugog poretka, to jest „sebično“ ih čuvaju. Ipak, bez obzira na te situacije, zaključuje Tanasije Marinković, na osnovu uvida u studije primenljivosti EKLJP, u datom trenutku, presude suda se poštuju.⁷⁵

Međutim, takvi događaji su sve češći, pa sve to jako utiče i na same sudije. Jer, pretiti izlaskom iz jednog sistema zaštite, znači vršiti pritisak na donosiocima odluka u određenom pravcu. Marinković u tom smislu navodi vrlo zanimljiv primer; američki predsednik Endru Džekson, pošto je bio nezadovoljan odlukom Vrhovnog suda, rekao je: „Džon Maršal (*predsednik Vrhovnog suda*) doneo je presudu, neka je on sada i izvrši.“⁷⁶ Tako, autoritet bilo kog suda (pa i ESLJP) zavisice

⁷¹ Vid. npr. <https://www.theguardian.com/law/2018/mar/16/human-rights-body-faces-cash-crisis-after-clash-with-russia>, 22. novembar 2018.

⁷² Pošto je Konvencijom zabranjena smrtna kazna, takav postupak bi nužno značio automatsko isključenje iz sistema zaštite.

⁷³ Dostupno na engleskom jeziku na: <https://goo.gl/iuRp1R>, 21. novembar 2018.

⁷⁴ Krisch, 183–184.

⁷⁵ Marinković (2015), 111 i 111 fn. 12.

⁷⁶ Marinković (2013), 307.

od spremnosti organa (država članica) i čitavog društva da prihvate odluke i da ih sprovedu.⁷⁷

U sistemu zaštite koji je ustanovljen EKLJP vrlo je složena okolnost da on okuplja države najrazličitijih pravnih sistema, sa najrazličitijim nivoom pravne i političke kulture. Tako, to povremeno protivljenje neprikosnovenom autoritetu ESLJP uglavnom dolazi iz kruga razvijenih zapadnoevropskih zemalja. One, naime, imaju razvijenu „kulturu“ vladavine prava i često se pozivaju na unutrašnje pravo i tradiciju, dok su zemlje Istočne Evrope uglavnom prihvatale EKLJP, odnosno poštovanje ljudskih prava su poistovetile sa konvencijskim sistemom zaštite.⁷⁸ Srbija pripada upravo tom krugu zemalja. Ustavom Republike Srbije, čl. 18, st. 3, predviđeno je da će se odredbe o ljudskim pravima primenjivati neposredno na osnovu važećih međunarodnih standarda i prakse međunarodnih institucija u toj oblasti. Takođe, Ustavom je predviđeno da potvrđeni međunarodni ugovori imaju veću pravnu snagu od zakona, ali ne i od Ustava. Razume se, Srbija je suočena sa velikim problemima u primeni EKLJP.⁷⁹ Ipak, Ustavni sud je pokazao spremnost na dijalog sa ESLJP⁸⁰ jer su države Istočne Evrope načelno zainteresovane za potpuno sprovođenje EKLJP, zato što to posmatraju kao deo integracijskih tokova. Ne treba zanemariti ni činjenicu da je konvencijski sistem prilikom nastanka okupio države koje manje-više pripadaju istoj tradiciji (zapadnoevropskoj) i koje su ideološki bliske.⁸¹

Danas je ta slika bitno drugačija. Političke promene, pomenute na početku, bitno su doprinele „potresima“ u Savetu Evrope. Ipak, ma koliko situacija bila složena, čini se da pozivanje država na suverenost nije opravdano, dok, dugoročno gledano, izgleda da sistemu zaštite ne pretila ozbiljna opasnost. To pokazuje i činjenica da su pozivanja država članica na svoju samostalnost od uticaja ESLJP bila česta, ali nijedna država nije pokazala realnu spremnost da se najoštrije suprotstavi odlukama tog suda. Pre je to bila posledica povremenog nerazumevanja međunarodnog razvoja ljudskih prava, pa i nerazumevanja pravne prirode uspostavljenog sistema, jer je on svakako bio *sui generis*, nepoznat u dotadašnjoj praksi.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Krstić, Marinković, 257–258.

⁷⁹ Vid. Popović, Marinković, 374.

⁸⁰ Krstić, Marinković, 267–271.

⁸¹ Krisch, 209.

5. ZAKLJUČAK

Pozivanje na suverenost, shvaćenu u klasičnom smislu,⁸² sa ciljem smanjenja nadležnosti ESLJP ili „vraćanja“ tih nadležnosti državama, nije samo pogrešno nego je i opasno. Pre svega, EKLJP teži da zaštiti minimum ljudskih prava za koja se može reći da su civilizacijski dostignuta⁸³ i zadržava se samo na tzv. prvoj generaciji ljudskih prava. Osim toga, ljudska prava moraju biti otporna na kompromise (mada ne apsolutno) i ako se želi jedno uređeno, demokratsko društvo, taj prioritet im se mora priznati.⁸⁴ I ne samo to, nego im se mora pružiti i adekvatna zaštita. Kako kaže Radbruch u „Trećem minutu“, „kada se ljudska prava samovoljno odriču ljudima, onda ti zakoni nemaju važenje, onda im narod ne duguje poslušnost“.⁸⁵ Moj zaključak ovde mora biti donet sa politikološkog, a ne normativnog stanovišta – ako se želi izgraditi demokratsko i uređeno društvo, ono mora prihvatiti saradnju i kompromis, koji je upravo oličen u konvencijskom sistemu zaštite. On ni na koji način ne oduzima bilo kakvu nadležnost od država već im pomaže da se izgrade kao civilizovane i demokratske. Šire posmatrano, čak i da to čini, to se odnosi na oblast ljudskih prava (najosnovnijih), što je nesporno opravdano. Još jednom, u konvencijskom sistemu zaštite, pre je reč o prenosu suverenih nadležnosti, do čega dolazi na osnovu toga što države samoograničavaju svoju sveć, nego o ograničenju suverenosti.⁸⁶ Teško je odgovoriti na pitanje da li je suverenost potpuno prevaziđen pojam jer bez suverenih država nema međunarodnog poretka. Naprosto, suverenost, kako primećuje Bo, nije načelo prirodnog prava. To je tekovina ljudske volje koja može čak i nestati sa pravnog i političkog horizonta. Suverenost je plod istorijske odluke i volje koja istrajava kroz vreme.⁸⁷ Trenutno,

⁸² Šmit primećuje da stara definicija suverenosti kao vrhovne i pravno nezavisne vlasti može da se primeni na najrazličitije političke i sociološke grupe. Ona se može beskrajno tumačiti i zato je u praksi neverovatno korisna, ali potpuno bezvredna, jer zavisi od situacije. O. Bo, 17.

⁸³ Hasanbegović, 58–61.

⁸⁴ Human Rights, <https://plato.stanford.edu/entries/rights-human/#GenIdeHumRig>, 23. novembar 2018.

⁸⁵ G. Radbruch, „Pet minuta filozofije prava“, u *Filozofija prava* (prev. D. Guteša), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2016, 254.

⁸⁶ Marinković (2010), 65 fn. 34.

⁸⁷ O. Bo, 481.

to je i dalje postojeći koncept (koji je bitno izmenio konvencijski sistem zaštite), ali nije nemoguće da će jednog dana nestati. A to će tada zavisiti samo od volje naroda.

LITERATURA

- Bjorge, Erik, „National Supreme Courts and the Development of ECHR Rights“, *International Journal of Constitutional Law* 1/2011.
- Bo, Olivije, *Država i njena vlast* (prev. M. Božić), Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd 2016.
- Gajin, Saša, *Ljudska prava – pravno-sistemiški okvir*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd 2012.
- Harris, David, O’Boyle, Michael, Buckley, Carla, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2014³.
- Hart, Herbert L. A., *Pojam prava* (prev. D. Vranjanac, G. Dajović), Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd 2013.
- Hasanbegović, Jasminka, „Retoricitet prava i pravnost države“, *Pravna država – poreklo i budućnost jedne ideje* (ur. D. Basta, D. Miler), Pravni fakultet u Beogradu, Nemački kulturni i informativni centar, Beograd 1991.
- Helfer, Laurence R., Slaughter, Anne-Marie, „Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication“, *Yale Law Journal* 107/1997–1998.
- Jovanović, Miodrag, „Preispitivanje pojma međunarodnog prava – o metodološkim aspektima“, *Revus – Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law/ Revija za ustavno teoriju in filozofiju prava* 22/2014 (ur. L. Burazin, A. Kristan), 121–144.
- Krisch, Nico, „The Open Architecture of European Human Rights Law“, *Modern Law Review* 71(2)/2008.
- Krstić, Ivana, Čučković, Bojana, „Pristupanje Evropske unije Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima kao vid unapređenja zaštite ljudskih prava u Evropi“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu (Anali PFB)* 2/2014.
- Krstić, Ivana, Marinković, Tanasije, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope – Kancelarija u Beogradu, Beograd 2016.
- Lukić, Radomir, *Uvod u pravo*, Naučna knjiga, Beograd 1985⁷.
- Marinković, Tanasije, *Ustav kao EKLjP – evolucija Pete francuske republike* (neobjavljena doktorska disertacija), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2008.
- Marinković, Tanasije, „Evropeizacija ustavnog prava“, *Pravo i društvo* 1/2010, Službeni glasnik, Beograd 2010.

- Marinković, Tanasije, „Dejstvo odluka ustavnih sudova“, *Uloga i značaj Ustavnog suda u očuvanju vladavine prava 1963–2013* (ur. B. M. Nenadić), Ustavni sud, Beograd 2013.
- Marinković, Tanasije, „Authority of European Human Rights Law: Lessons for Constitutional Law“, *Constitutional Review and Democracy* (ed. M. Jovanović), Eleven International Publishing, Utrecht 2015.
- Marinković, Tanasije, „Takozvana Nezavisna Država Hrvatska“, *Pravni poredak Nezavisne Države Hrvatske* (ur. B. Begović, Z. Mirković), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2017.
- Megret, Frederic, International Human Rights Law Theory, <https://goo.gl/es-CxYn>, 2. 11. 2018.
- Paunović, Miloš, Krivokapić, Bojan, Krstić, Ivana, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2018⁷.
- Popović, Dragoljub, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Službeni glasnik, Beograd 2012.
- Popović, Dragoljub, Marinković, Tanasije, „The emergence of the human rights protection in Serbia under the European Convention on Human Rights: The experience of the first ten years“, *The Impact of the ECHR on Democratic change in Central and Eastern Europe* (eds. I. Motoc, I. Ziemele), Cambridge University Press, 2016.
- Radbruch, Gustav, *Filozofija prava* (prev. D. Guteša), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2016.
- Radbruch, Gustav, „Pet minuta filozofije prava“, *Filozofija prava* (prev. D. Guteša), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2016, 253–255.
- Ribičić, Ciril, Nenadić, Bosa, Marinković, Tanasije, „Multi-Level System of Human Rights Protection in Europe: A View from Central and Eastern Europe“, *Key Developments in Constitutionalism and Constitutional Law* (eds. L. Basta Fleiner, T. Marinković), Eleven International Publishing, Hague 2014.
- Schmitt, Carl, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (translated by George Schwab), The University of Chicago Press, Chicago, London 2005.
- Troper, Mišel, *Pravna teorija države* (prev. M. Božić), Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd 2014.
- Troper, Michel, The Structure of the Legal System and the Emergence of the State, <http://nyustraus.org/index.html>, 13. 11. 2018.
- Jovanović, Slobodan, *Država, pojam države, državne funkcije – knjiga prva*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd 1936.

SPISAK KORIŠĆENIH PRESUDA ESLJP I SPEU

- *Case of Loizidou v. Turkey*, 40/1993/435/514, presuda ESLJP od 28. jula 1998.
- *Handyside v. UK*, 5493/72, presuda ESLJP od 7. decembra 1976.
- *Golder v. UK*, 4451/70, presuda ESLJP od 21. februara 1975.
- *Garcia Ruiz v. Spain*, 30544/96, presuda ESLJP od 21. januara 1999.
- *Winterwerp v. The Netherlands*, 6301/73, presuda ESLJP od 24. oktobra 1979.
- *Marckx v. Belgium*, 6833/74, presuda ESLJP od 13. juna 1979.
- *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, 133/1996/752/951, presuda ESLJP od 30. januara 1998.
- *Van Gend & Loos v. Netherlands*, 26/62, presuda SPEU od 5. februara 1963.
- *Case of Costa v. ENEL*, 6/64, presuda SPEU od 15. jula 1964.

Aleksandar Cvetković
Undergraduate Student
Faculty of Law University of Belgrade

EUROPEAN LAW OF HUMAN RIGHTS: TRANSFORMING THE CONCEPT OF SOVEREIGNTY

Summary

Probably the most efficient system of protection of human rights is in Europe, under the Council of Europe and it relies on European Convention of Human Rights whose application is looked after by the European Court of Human Rights. Through its long history of sixty years, this protection system has succeeded to acquire a very high level of authority. However, that great jurisdiction of the Court is quite unusual within the field of international law and a frequent question appears to be the relation between national law and law that emerges from the practice of the Court. The whole system is of a specific nature. Besides that, many point that this system is overthrowing the traditional concept of sovereignty. It seems, however, that the problem is wrongly constructed. Specifically, ECHR doesn't "take" sovereignty from the states yet the cooperation between the states, in the domain of human rights, is their obligation that doesn't by any means interfere with their other jurisdictions. Acceptance of the decisions and acknowledgement

of the authority of the ECHR is a matter of convention and states are self-limiting their competence in the area of human rights for the sake of their fully development. The concern for growth of human rights is an obligation that can't be avoided referring to sovereignty because otherwise their development wouldn't have progressed.

Key words: *European Convention of Human Rights. – European Court of Human Rights. – Human rights. – Sovereignty. – European law of human rights.*